

Haraszti Sándor emléke és a Korunk

85 éves korában elhunyt Haraszti Sándor, aki 1930-ban és 1931-ben a *Korunk* budapesti szerkesztője volt. A hírt egyszerűen tudomásul vettem, úgy értelmezve, hogy véglegesen lezárult egy vita, amelyet — nyilvánvalóan megkésve — az utókor, az irodalomtörténet nevében Haraszttal, a Gaál Gábor-i *Korunk* egykori tanulmányírójával folytattam, Kassák- és József Attila-ügyben, a *Kép, világkép (A régi Korunk az új művészetért)* és *A hiány értelmezése (József Attila Erdélyben)* című könyvekben. A nekrológokat olvasva azonban — és hozzájuk olvasva Haraszti Sándor visszaemlékezésének elkészült fejezetét (*Valóság*, 1981. 4.) — be kell látnom, hogy a kérdések sokkal bonyolultabbak, s az emberről, az egész pályáról kialakult összképen nyilván módosítani kell. Persze, számomra változatlanul egyértelmű *A mai magyar irodalom ideológiai csoportosulásai* (1930. március) és a *Magyar eszerek* (1930. október) című *Korunk*-cikkek negatív hatása Gaál Gábor folyóiratának akkori ideológiai irányulásában és irodalompolitikájában, ám hogy e szakaszt mi előzte meg, majd két-két és fél évtizeddel később mi követte, azt ugyancsak szem előtt kell tartanunk, a dolgok megértése végett.

A legmeglepőbb összefüggésekre Bori Imre hívta fel a figyelmet *Haraszti Sándor (1897–1932)* című emlékezésében (7 NAP, 1982. 6.). Bori a húszas évek avantgardista Harasztijáról közöl a nagyközönség, de feltehetőleg a szűkebb szakma előtt is ismeretlen tényeket: „A forradalmak forgószéke sodorta Jugoszláviába az 1920-as évek legelején, s az is vitte tovább egy évtizeddel később. Mint annyian akkoriban, ő is Pécsről érkezett — politikai emigrációba, és Szabadkán állapodott meg, s mint másokat is, őt is a *Bácsmezei Napló* fogadta be.” Haraszti a jugoszláviai magyar irodalomban játszott szerepéről szólva, Bori kiemeli általában a magyar avantgarde-hoz fűződő kapcsolatait: „Ő a »lázadó kedvűekre«, a »múlttagadókra«, a »friss harcok piros szívű kedveltjeire« esküdött, s mélyen lenézte, akik egy »Babits versein hizlalták ritmusérzéküket«, és »expanzív pózon és nyafogáson kívül el sem tudnak más irodalmat képzelni«. Jól látható, hogy Haraszti Sándor ugyan Kassák Lajos irodalmi »kenyerén« nőtt fel, de a totális destrukció tekintetében túl is haladta mesterét, Barta Sándor »akasztott emberére« hivatkozott, s abban nemcsak a társadalomra, hanem az irodalomra is érvényes jelképet látott. Expresszív indulatok tudták mondatait felfűteni, amikor irodalmi és politikai ellenfeleiről beszélt, és amikor a maga pozícióit kellett védenie.“ A XX. századi avantgarde kitűnő kutatója fölteszi magának a kérdést, hogy vajon Haraszti Sándor munkásságában miért szorult háttérbe később a költő, miért feledte el maga is azokat a verseket, amelyeket az 1924-ben és 1928-ban megjelent antológiákban közölt; évtizedekkel később, írja Bori, maga Haraszti is boldogan ismert rá fiatalkori költői önmagára, „amikor eléje tártuk ezeket a költeményeket. Igaz, akkor már súlyos, késélre menő politikai harcok évtizedei, börtönök és elismerések esztendei álltak mögötte, nyilván jólesett neki is azzal a fiatalemberrel találkozni, aki önmaga volt ott az 1920-as években.“

A harmincas évek elejének dogmatikus irodalompolitikusa-kritikusa, akinek a régi *Korunkból* ismertük őt, feltehetőleg ebből az avantgarde elfogultságból is táplálkozott, amikor egyrészt a *Nyugat* íróit, másrészt a *Ki a faluba* röpiratot író József Attilát, harmadrészt a régi *Korunk*-munkatárs Kassák Lajost marasztalta el könyörtelenül — immár nem csupán a maga nevében, hanem a súlyos dogmatizmusba torkolló korabeli pártvonalat fejezve ki. Erről az időszakról Haraszti *Fény és árnyék* címmel — *Visszaemlékezés és kritika* alcímmel — közölt emlékezéséből számos részletet tudunk meg. Haraszti kevéssel halála előtt közölt emlékiratában önkritikusan tekint vissza bizonyos írásaira, jóllehet *A magyar irodalom ideológiai csoportosulásai* című felmérését nem tartja alapvetően elhibázottnak. Behatóbban tárgyalja *Korunk*-szerkesztői időszakát, mint ahogy korábbi visszaemlékezésében (*Gaál Gábor, a szerkesztő*. *Korunk*, 1964. 3.) tette. Innen idézzük: „Hónapok óta állástalanul lézengtem, amikor nagy nehezen rá-

szántam magam, s levelet írtam Gaál Gábornak, arra kérvén, hogy — ha lehetséges — cikkeimet a jövőben honorálja valami kevéssel. Gaál sebtiben válaszolt. Elpanaszolta: a *Korunk* anyagi helyzete annyira kétségbeejtő, hogy csak olyan minimális — szinte csak jelképes — honoráriumot fizethetne, amivel anyagi gondjaim aligha enyhülhetnének. Van azonban egy javaslata: vállaljam el a *Korunk* budapesti szerkesztését, amiért havi 80 pengőt tudna fizetni. A 80 pengő ugyan nem nagy összeg, de úgy véli, valamint mégis segítene rajtam. A levélben arra is kitért, mi lenne a feladatomban. Nemcsak a szerzőgárda kiszélesítése, cikkgyűjtés, hanem előfizetés-szerzés, inkasszáls, vagyis a folyóirat terjesztésével való törődés is. (Az utóbbira azért volt szükség, mert a *Korunkból* akkoriban mindössze 150 példány fogyott el Magyarországon.) Nem sokat töprengtem, elfogadtam Gaál ajánlatát, úgyhogy a következő hónapban már az én nevem került a *Korunk* impresszumára, én voltam a lap budapesti szerkesztője. Haraszi ismételten leírja a 100%-osok akcióját, amellyel rá akarták bírni Gaál Gábort, hogy szorítsa ki Kassákékat a lapból, s azt is, ahogyan Gaál, „a józan szerkesztő, aki a cikkgondokon kívül életmentésével bajlódott, kitért a kérés elől“. Az emlékezésből azt is megtudjuk, hogyan kereste föl Harasztit mint a *Korunk* budapesti szerkesztőjét Veres Péter, és hogyan ajánlotta fel munkatársi közreműködését („Ha elfogadnátok, szívesen írnék a *Korunkba*“). Haraszi idézi Veres Péter bemutatkozó szavait: „Ti, flaszteron nőtt városiak, alig ismeritek a falu paraszti világát. S nem is igen törődtek vele. Nemcsak a munkásokat képviselő szociáldemokraták hibája ez, hanem az azoktól balra álló értelmiségé is. Ők sem viselik gondját, ők sem segítik úgy, ahogy kellene, pedig a parasztság nélkül a kapitalizmust az útból eltakarítani nem lehet.“ József Attilával való kapcsolatának felidézése már kevésbé meggyőző, noha innen sem hiányzik az önbírálati hang. („Veled is úgy voltam, mint Veressel. Tehetséges, jó költőnek tartottam, de még *Döntsd a tőkét* című versében sem ismertem föl azt a költőzenit, akiből később a magyar költészet egyik vezérlő csillaga lett.“)

1931 tavaszán, egyre nehezebb anyagi körülmények között, leköltözve Kiskőrösre, Haraszi Sándor lemondott a *Korunk* szerkesztéséről, de nem szakította meg munkatársi kapcsolatát Gaál Gábor folyóiratával.

Az egyik Haraszi-nekrológ szerzője, Szerdahelyi István így összegezi Haraszi Sándor életútját: „Gyönyörű legenda volt, kocsis kisfiáról, számadó juhász unokájáról — Dózsa György unokájáról. Amióta tudom, hogy vége, Székely János, az erdélyi költő Dózsa-versének befejező soraival magamban a kimondhatatlant. Az okos, a humánus Dózsa György halál előtti, utolsó gondolataival:

*Csengettyű szól, fehér havak zizegnek,
S ugatnak holmi távoli kutyák.
Vagy ágyú szól? Vagy kardok csengenek?
Új tábor zsong a távoli jövőben?
Felkelt ismét a nép? Arad megint?
Ismét, megint és mindörökké árad
A latrok ellen — Dózsa György nevével?
O, képzelődöm.*

Ez tehát a vég.

*Én Istenem, hát ennyi volt az élet.
Elindult, súlyos tettek közt kanyargott,
S most körbe járt.*

És ime, már egész.“

Meglepő, ám korántsem érdektelen kapcsolat az egykori „aktivista-forradalmár költő“ Székely János meditatív költeményének soraival búcsúztatni...

Kántor Lajos

A 22-ES CSAPDÁJA AFRIKÁBAN (Cérès, 1981. 9—10.)

Egy Nicaraguával foglalkozó interjú kivételével a *Cérès* e számát szinte teljes egészében az Afrika-kérdésnek szenteli. A megoldást — ha jól számoltunk — 22 nemzetközi és regionális gazdasági szervezet, intézmény, egyesülés, program tekinteti céljának. Javaslataik zö-

me már szerepelt a folyóirat egy másik Afrika-számában 1973-ban, amikor a mai 480 millió helyett még csak 350 millió lakosa volt a „fekete kontinensnek“.

A 22 mecénásból a legfontosabbak: a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet, a Fejlesztési Segélybizottság, a Kóolajexportáló Országok Szervezete, az ENSZ Fejlesztési Programja, a Vi-

lágélelmezési Program, az ENSZ Népesedéspolitikai Tevékenységét Finanszírozó Alap, az Afrikai Egységszervezet, az Afrikai Gazdasági Bizottság, az Afrikai Fejlesztési Bank és így tovább, egészen 22-ig. Akik-amik a segéllyel, kölcsönrel, hitelre történő szállításokkal valójában csapdába ejtik a megsegített országot, mert a kölcsönt vissza is kell fizetni, s jól tudjuk, az milyen nehéz.

A „Sofort-program” — a pillanatnyilag előtérben álló feladat — a kontinens önellátása agrártermékekből. S ez annak ellenére sem könnyű, hogy egy négyzetkilométerre még mindig csak 16 lélek jut (igaz, századunk harmincas éveiben még csak 5,2 fő/km² volt ott a népsűrűség), mert a művelhető terület földrajzilag nagyon egyenlőtlenül oszlik el, s a ténylegesen megművelten is rendkívül alacsonyak a termésátlagok, az állattartási eredmények. Tehát: a kontinens bőkezű támogatást vár. De kik támogatásák, és milyen mértékben?

A Cérés idézett számának írásából kiderül, hogy a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet 1974-ben 11 314,7 millió dollár, 1979-ben 22 375,4 millió dollár fejlesztési segítyt nyújtott a fejlődő országoknak, amiből a legtöbbet, csökkenő sorrendben (1979-ben): az USA, Franciaország, az NSZK, Japán, az Egyesült Királyság és Kanada adta, de ha a nemzeti jövedelem hányada alapján rangsorolunk, akkor a Fejlesztési Szervezethez tartozó 17 ország közül az első hat helyen Svédország, Norvégia, Hollandia, Dánia, Franciaország és Belgium áll. A segélyösszegek összesített csoportosrendjében a 2. helyen a tíz OPEC-országot magába foglaló csoport áll, 1974-ben 2224 millió, 1979-ben 5197,1 millió dollárral, de ezek nemzeti jövedelmüknek lényegesen nagyobb százalékat — például az Egyesült Arab Emírátságok 5,42%-át, Kuwait 5,14%-át, Szaúd-Arábia 3,13%-át — juttatják támogatásra (míg a Fejlesztési Szervezet államainak csoportjában a legmagasabb arány a nemzeti jövedelem 0,94 százaléka). A központi irányítású tervgazdálkodást folytató országok együttesen 1115, illetve 1952 millió dollárt juttatnak a segélyalapokba, s ez nagyjából társadalmi bruttó terméküknek a 0,10%-át tette ki. A szocialista országok közül csak az NDK hozzájárulása számottevő, az egész kelet-európai részvételnek közel a fele; s ezt az NDK megtette csaknem 170 millió dollár értékű gyorssegéllyel is.

Sikerült az ilyen nagy arányú támogatással megoldani a kérdéseket? Távrolról sem. Sőt, a legjobban rászoruló 31 ország mellé (az ENSZ-ben és a FAO-ban a „legkevésbé fejletteknek” neve-

zik őket) további 38 sorakozott fel, amelyeknek együttesen 35 millió tonna gabona vásárlására volna szükségük 1981—1982-ben (ezek nem mind afrikaiak!), de csak 22 millióra futja költségvetésükből. A Világélelmezési Program a Nemzetközi Élelmiszer Gyorssegély Tartalék részére 25 millió dollárt kapott az OPEC-től. „kukoricavonatot” indított Zimbabwéből a legjobban nélkülöző afrikai országokba, de a tízmillió dollárok és a százezer tonnás nagyságrendű gabonaszállítmányok mind kevésnek bizonyulnak, hiszen csak a feltétlenül szükséges 1 382 000 tonna kapacitását tárolók elkészítéséhez 300 millió dollárra volna szükség!

És mégis: a FAO immár 14. éve megjelenő folyóirata e szóban forgó Afrika-számának *Afrika mezőgazdasági potenciálja* című cikkében arra a megállapításra jut, hogy „l'autosuffisance alimentaire de l'Afrique est parfaitement possible” (Afrika élelmezési önellátása teljességgel lehetséges), még az erős demográfiai trendet figyelembe véve is, mert — többek között — a meleg trópusi vidékek (az összes szárazföldi terület 70%-a!) jelenlegi népességüknek háromszorosát is el tudnák látni élelmiszerral. Persze, ha egy csomó ha eltűnne. És a más ha-k (hektárok) szaporodnának. De — és ezt egy óriási apparátussal végzett felmérés eredményei mutatják — a terület eltartóképessége éghajlati övezetenként rendkívüli mértékben eltérő. Az eltartóképesség távlati becslésekor három variánst vettek tekintetbe: a) hagyományos, kizárólag kézi munkára alapozott termelési eljárásokkal dolgozó mezőgazdálkodás; b) parlagok feltörésével és a talajpusztulást bizonyos mértékig gátló földművelési rendszerrel működő gazdálkodás; c) gépesítést, vegyszerezést, hatékony erózióellenes védekezést alkalmazó, magas kalóriaértékű és fehérjetartalmú — tehát céltudatosan megválasztott — növényeket termesztő gazdálkodás. Az első a gyenge, a második a közepes, a harmadik az erős variáns, s az ezeknek megfelelő eltartóképesség úgy aránylik egymáshoz, a különböző éghajlati övezetek átlagában, mint 0,39 : 1,51 : 4,46, vagyis, ha ugyanazon a területen lehet belterjesen gazdálkodni, ahol eddig hagyományos, primitív gazdálkodás folyt (elég hosszú a tenyészidő a legnagyobb hozamokat adó növények számára, csapadék van elég, s jól oszlik meg, van mód gépesíteni, tápanyagokat visszafótolni, gyomokat, gombabetegségeket, rovarkártevőket vegyszerrel irtani, a talajeróziót megelőzni stb.), akkor a jelenlegi átlagot (0,14 fő/ha) 31,7-szeresére (4,46 fő/ha) lehetne emelni.

Sokszor elmondjuk, leírjuk: ha a fegyverkezésre költött dollármilliárdokat az emberiség jobb életkörülményeinek a megteremtésére fordítanák, megszűnne a nélkülözés. De mit mondjunk, amikor azt látjuk, hogy sok rászoruló ország, állam a munkájukból maguknak jólétet teremtett országok segélyeit, kölcsöneit mezőgazdaságának, iparának, iskola- és közegészségügyének fejlesztése helyett éppen a kárhözottatott fegyverkezésre fordítja, vagy vezetői saját politikai hatalmuk megszilárdítására használják fel, az országot pedig családi feudummá alakítják? Megszívlelendő példát említ erre a Cérés szóban forgó száma: Nicaraguában 1921-ben a Chamorro családnak 13 tagja töltött be az ország vezetésében olyan kulcspozíciókat, mint: államelnök (Diego Mañuel Chamorro), belügyminiszter (Rosendo Chamorro), a nemzetgyűlés elnöke (Salvador Chamorro), a főváros rendőr-főkapitánya (Filadelfo Chamorro), az északi zóna katonai parancsnoka (Carlos Chamorro) és így tovább. Hírközlő eszközeink gyakran tudósítanak afrikai államcsínyekről, katonai puccsokról, amikor rendszerint az államkassza is kiürül, mint nálunk régebben, amikor új párt került kormányra. De ha nem is a változások, általában az instabilitás mindig károsan hat a vállalkozó kedvre, a közhangulatra, az ország közérzetére, és gyengíti az ország iránti bizalmat.

Ezért hangzik el egyre több felől — még az Észak—Dél párbeszédben is — az a megállapítás, hogy hiábavaló tárogatni azt, aki a nemzetgazdaság talpra állítására nyújtott támogatást elfecsérlé, a bizalommal visszaél.

Az Afrikai Egységsszervezet gazdasági csúcsertekezletén részt vett állam- és kormányfők így fogalmaztak (Édouard Soumának, a FAO vezérigazgatójának a Cérés itt tárgyalt számában megjelent tanulmánya szerint): „Afrika olyan gazdasági rendszerbe van bezárva, amely afféle termények termesztésére kényszeríti, amelyeket nem ő fogyaszt el, ő viszont olyan termékeket fogyaszt, amelyeket nem ő termel.”

A paradoxonok mindennaposak. N. M.

DÜRER-RENEZÁNSZ A BAROKKBAN (Der Spiegel, 1981. 47.)

A szürke kőbe finoman faragott domborművön látható jelenet ismerősnek tűnik. A boltozatos szoba, a baldachinos ágyban fekvő asszony, a körülötte foglalatostkodó emberek, az előtérben a ládán ülő aggastyán: ez az együttes a meghittség benyomását kelti a műértő számára. Valóban, az ágy lábához tá-

masztott táblácskán — furcsa komondor őrzi — az 1510-es évszám alatt a jól ismert monogram: egy D betűt magában foglaló nagy A: Albrecht Dürer híres monogramja.

Dürer népszerű fametszete, a *Mária halála* kompozíciójában és sok részletében megegyezik a domborművel. Ez azonban nem halál-, hanem születési jelenetet ábrázol: a Keresztelő Szent Jánosét. A fametszet egyes részleteit a dombormű mellőzi, másokat pedig egyéb Dürer-metszetekről vesz át. Kérdés, hogy vajon nem egy mérsékeltlen körmönfont hamisító műve-e?

A tettes tudniillik albit hagyott hátra. A monogramos táblácska ugyanis csak oda volt ragasztva az ágy lábához. Ha leválasztják, és megfordítják (ez történt a British Museumban, amely a dombormű birtokosa), láthatóvá lesz a nürnbergi szobrász neve: Georg Schweigger mint a mű alkotója jegyzi magát anno 1642.

„Ravasz természetesség” fejeződik ki ebben a bűjőcskajátékban — írja Bernhard Decker műtörténész egy frankfurti kiállítás katalógusában. A kiállítás témája: *Dürer átalakulása a szobrászatban a reneszánsz és a barokk között*. Kétszázhuszonhárom mű — főleg kisplasztika — ad áttekintést erről az érdekes jelenségről. Úgy tűnik, hogy a XVI—XVII. és XVIII. század számos művésze merített Dürer művének motívumkincséből. Ezeket a motívumokat átvették és variálták, felhasználták a technikáit, megpróbálkoztak a stílusával, irányadónak véve annak a Mesternek az egyéniségét, aki viszont az antik és a kortárs itáliai művészet eredményeit vette át, használta fel, és akit művei, valamint elméleti írásai századok múlva is jelenvalóvá tesznek. Az „örökösök” olyan odaadással merültek el a düreri műben, hogy munkáik a jóval későbbi szemlélőt is megtévesztették.

„Az itt bemutatott művek közül a ma érvényes kritériumok alapján aligha lehet egyet is eredetinek tekinteni” — írja Decker. Pedig hosszú ideig többet is Dürernek tulajdonítottak.

Mindmáig kérdéses egy 1509-es dátummal és a Dürer-monogrammal ellátott, női hátaktot ábrázoló dombormű (New York, Metropolitan Museum) szerzősége: a formák és a felfogás pontosan megfelel egy eredeti Dürer-rajzénak. És éppen 1509-ben szállított a művész egy — eddig még fel nem lett — „Frauenbild”-et a szász választófejedelemnek.

Bizonytalan, hogy a „mindentudó” Dürer festményeken, rajzokon, réz- és fametszeteken kívül alkotott-e szobrokat is. Követői azonban bőven betöltötték az űrt az ő nevében. Valószínű, hogy a

New York-i akt-domborművet is az 1600 körüli „Dürer-reneszánsz” idejére lehet tenni. Közkeletűségére jellemző, hogy nemcsak mint ólomplakettet sokszorosították, hanem egy másik Dürer-rajz segítségével megfelelő előlőnézetet is kapott. Végül pendant-ként is feltűnik.

A Dürer-monogram minőségi jegy értékét is felhasználták az adeptusok. A Dürer-kortárs Adolf Dauchernek csak a saját iniciáléit kellett megfelelően jegyeznie — és jegyezte is skrupulus nélkül. Alkalmazták e kezdőbetűket domborműveken is, amelyek a düreri grafikai képet fordították le a plasztika nyelvére. Előfordul például egy olyan XVII. századi szoborcsoport talapzatának alsó felén, amelynek egyébként semmi köze sincs a düreri motívumokhoz, sem a mester stílusához. Másrészt pedig egy korai, XV. századból származó, tehát jóval Dürer előtt faragott madonnaszoborcsoportjára utólag vésték rá a düreri védjegyet.

A nagy mintaképre való vonatkoztatás monogram nélkül is nyilvánvaló volt, ha például Ádámot-Évát vagy a töviskoszorús Krisztust — Dürer-festmények és grafikák alapján — körplasztikában ábrázolták. Sőt azt a feszületet, amelyet Schweigger, az utánzás szakembere a Dürer-kortárs Veit Stosstól lesett el, néhány évtizeddel később a már szimbólummá magasztosult Dürer javára írták.

Ha nem tekintjük is minden esetben bűnös hamisításnak, a műtörténészek többnyire megütközéssel veszik tudomásul ezeket a jelenségeket. Míg a „reneszánsz”-nak nevezett visszanyúlás az antikhoz nagy tekintélynek örvend, a

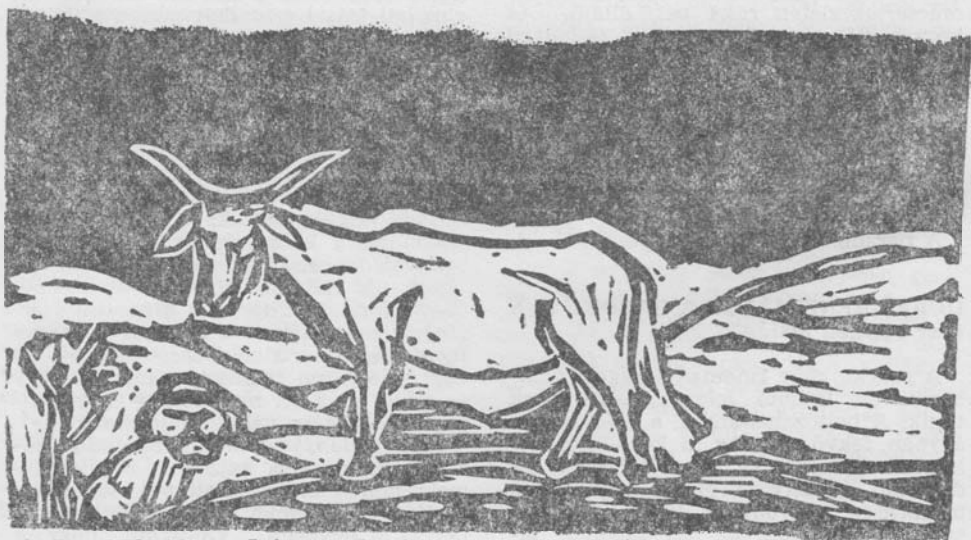
„Dürer-reneszánsz”-hoz az epigonság rosszízű jelzője tapad. Valójában a reneszánsz korszakalkotó megújulásával ellentétben az 1600 körüli „Dürer-reneszánsz” nem jelent új művészeti korszakot, hanem „a korai barokk egy kivételes jelenségét” (Decker).

A kiállítás mégis a Dürer-átalakító pártját fogja: vezéralakjukra hivatkozva meg nem oldott történeti problémákat vetettek fel ismét.

Dürer, a polgár voltára büszke, szerzői jogait szigorúan őrző független művész óta nagyot változtak az idők. A katolikus egyház igényelte ki magának Dürert, így téve ártalmatlanná a Lutherrel szimpatizáló művészt. A korlátlan hatalmú fejedelmek mint ereklyéket gyűjtötték a Dürer-műveket. Ezeket a műértőket szolgálták ki a „személyzetté” degradált művészek Dürer-variánsokkal. Lélektanilag nem zárható ki, hogy a sérthetetlen Dürer szerepét játszva a maguk integritását vélték megőrizni. A Dürerrel való önazonosítás szublimációs aktusként is felfogható.

Dürer maga, aki halála után a druida varázsló és átváltoztató tekintélyének örvendett, utánzói számára a legmagasabb színvonalú szerepjátszásra adott példát. Merész utalásokkal Krisztushoz hasonlította magát. Fiatal művészek számára akart profetikusan „kis tüzeckét” gyújtani, amely egyesült erőkkel szítottan olyan lánggá válhat, „hogy az egész világot bevilágítja”. Az a tűzvarázs azonban, amelyet utánzói nyomorúságukban rendeztek, aligha váltotta be ezeket a reményeket.

D. E.

Székely Dániel: Mezőségi emlék